

ONA TILI – BOSHLANG’ICH SINFLARDA O’QUV PREDMETI SIFATIDA

Matyaqubova Umida Rajabovna

Xorazm viloyati Xiva tumanidagi 3 – umumiy o’rta ta’lim maktabi

boshlang’ich ta’lim o’qituvchisi

Annotatsiya: Til fikrni shakllantirish va bayon qilish, taassurot, his-kechinmalarni ifodalashda muhim o’rin tutadi. Til jamiyat a’zolarining bir-biri bilan o’zaro aloqasi uchun xizmat qiladigan vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashsa, fikr shunchalik aniq, ta’sirchan ifodalanadi. Demak, kishilarning o’zaro munosabati, his-tuyg’ulari, kechinma va holatlari til vositasida aniqlashadi.

Kalit so’zlar: Kaykovus, til, nutq va tafakkur, Yusuf Xos Hojib, M.Koshg’ariy, K.D.Ushinskiy, Adabiy til me’yorlari, leksikologiya.

Maktabda ona tilini chuqur o’rganish zarurati tilning bajaradigan asosiy vazifalaridan kelib chiqadi. Inson hayotida til, nutq va tafakkurning o’rni va roli qadimdan ko’pchilikni qiziqtirib keladi. O’tmish mutafakkirlari ijodida nutqning ma’naviy kamolot belgilaridan biri sifatida qayd qilinishi bejiz emas. Jumladan, Kaykovus “Suxandon kishilar bila ham suhbatda bo’lgil va qanday qilib so’zlash shartlarini ham bilgil” ; Yusuf Xos Hojib “Uquv va bilimning tilmochi tildir... Agar tilga e’tibor bermasa, uni noo’rin qo’llasa, odam boshi yorilishi hech gap emas” , Forobiy so’zning inson hayotida tutgan o’rni va roli haqida: “...so’zlash quvvati shunday quvvatki, uning yordamida inson bilim va hunar egallaydi, uning yordamida xulq-atvoridagi xunuk va go’zal harakatlarni ajrata biladi va bajarilishi zarur bo’lgan-bo’lmagan ishlarni ado etadi, shu bilan birga, zararli va foydali narsani, lazzatli va achchiq narsalarni fahmlaydi” deb yozgan bo’lsa, M.Koshg’ariyning «Devonu lug’otit- turk» asarida «Adab boshi – til» maqolining keltirilishi, A.Navoiyning “Bir bo’lu, bir ko’r, bir de, bir tila, Mayl qilma munda ikkilik bila” misralarida bir so’zlilik, fikriy sobitlik, so’z va fikr birligi –chin inson uchun bosh dasturdir degan fikr ilgari suriladi. Yuqoridagi fikrlar buyuk ajdodlarimizning inson ma’naviyatining

shakllanishi va rivojlanishida tilning nechog’li ahamiyatli ekanligiga urg’u berganini ko’rsatadi. K.D.Ushinskiy boshlang’ich maktab o’quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblagan. “Ajoyib o’qituvchi bo’lgan ona tili bolaga ko’p narsani o’rgatadi... Bola ikki-uch yil ichida shuncha ko’p narsa o’rganadiki, ko’p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to’g’ri o’qiganda ham uning yarmicha o’rgana olmaydi. Ona tilining ulug’ pedagogligi ham ana shundadir», - deydi u. Shuning uchun ham boshlang’ich sinflarda ona tilini o’rganishga katta ahamiyat beriladi. Boshlang’ich sinf o’quvchilari ona tili darslarida ongli o’qish va savodli yozishga o’rganadilar, og’zaki va yozma nutqning qonun-qoidalarini egallaydilar. Ona tili sohasidagi ko’nikmamalakalar (nutq, o’qish va yozishga oid malakalar) o’quvchilarning o’quv mehnatining zaruriy sharti va vositasidir. O’quvchi o’qish ko’nikmalarini egallash bilan bir qatorda, birinchi navbatda, o’zining ona tilini o’rganishi zarur, chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni o’qitish vositasi hamdir: jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o’rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg’otishda ham alohida o’rin tutadi. Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o’qigan bola o’zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi, muomala madaniyatini egallaydi. Ona tili boshlang’ich sinflarda asosiy o’rinni egallar ekan, har bir o’quvchida ona tiliga qiziqish va muhabbatni tarbiyalab borish zarur. Boshlang’ich sinflarda ona tili mashg’ulotlari turi va mazmuni quyidagilarni o’z ichiga oladi: 1. O’qish, yozuv, grammatik materialni o’rganish, kuzatishlar hamda o’quvchilarning ijtimoiy faoliyatlari bilan bog’liq holda, ularning og’zaki va yozma nutqini o’stirish. 2. Birinchi sinfga kelgan bolalarga savod o’rgatish, ya’ni ularni elementar o’qish va yozishga o’rgatish, bu ko’nikmalarni malakaga aylantirish. 3. Adabiy til me’yorlarini, ya’ni imloviy va tinish belgilariga rioya qilingan savodli va husnixat bilan yozuvni, to’g’ri talaffuzni o’rganish, nutq va uslubiy elementlarni egallash. 4. Grammatika, fonetika, leksikologiyadan nazariy materiallarni o’rganish, tildan ilmiy tushunchalarini shakllantirish. 5. O’quvchilarni o’qish va grammatika darslari orqali badiiy, ilmiy-ommabop va boshqa adabiyotlar

namunasi bilan tanishtirish, ularda tabiiy asarni idrok etish ko'nikmasini hosil qilish. Bu vazifalarning hammasini boshlang'ich sinflarda ona tili predmeti hal etadi va ular ona tili dasturida aks etadi. Dastur davlat hujjati bo'lib, unda o'quv predmetining mazmuni va hajmi, shuningdek, shu predmetdan bilim, ko'nikma va malakalar darajasiga qo'yilgan asosiy talablar belgilangan bo'ladi. O'qituvchi va o'quvchilar dastur talablari asosida ish olib boradilar. Boshlang'ich sinflarnig ona tili dasturi ikki qismdan iborat: 1. Tushuntirish xati. 2. Asosiy qismi. Tushuntirish xatida ona tili predmetining tutgan o'rni, uning vazifalari ko'rsatilib, metodik yo'l-yo'riqlar beriladi. Dasturning asosiy qismi quyidagi bo'limlardan tashkil topgan bo'lib, ularda har bir sinfda o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar ko'rsatiladi: 1. Savod o'rgatish va nutq o'stirish. 2. Sinfda, sinfdan tashqari o'qish va nutq o'stirish. 3. Fonetika, grammatika, imlo va nutq o'stirish. Dasturda savod o'rgatish jarayoni dekabr oyining oxirigacha davom etishi, savod o'rgatish ikki davrni (alifbega tayyorgarlik davri va alifbe davri) o'z ichiga olishi, savod o'rgatishning tahlil-tarkib (analitik-sintetik) tovush usulida amalga oshirilishi, tahlil butundan bo'lakka (nutqdan gapni, gapdan so'zni, so'zdan bo'g'inni, bo'g'indan tovushni ajratish) yoki bo'lakdan butunga (tovush>bo'g'in>so'z>gap>nutq kabi uzviy aloqada) qarab tahlil-tarkib amalga oshirilishi qayd qilingan. Tahlil-tarkib metodida olib borilgan ta'limiy ishlar o'quvchilarning tafakkur faoliyatini onglilik, tushunarlilik, mantiqiylik, didaktik mezonlar asosida rivojlantirish imkoniyatini vujudga keltiradi. Dasturda ta'limning ilk davridanoq o'quvchilar lug'atini yangi so'zlar hisobiga boyitib borish alohida qayd etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva Q. Birinchi sinfda nutq o'stirish. –T.: O'qituvchi, 1968..
2. Mahmudov N., Ziyadova T.U., Ahmedova N., Ramazanova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn yaratish ko'nikmalarini shakllantirish. –T.: 2014.
3. www.ziyouz.com